

Birinci Dünya Savaşı ve Kıbrıs

Mehmet Erkan Kılıoğlu*

Öz

Kıbrıs, 1878 yılında dönemin şartlarının da etkisiyle, İngiltere tarafından Osmanlı Devleti'nden de facto olarak alınmış, Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile de tek taraflı bir kararla ilhak edilmiştir. Ancak Kıbrıs'ı önemli kılan sadece Birinci Dünya Savaşı olmamıştır. 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın kullanıma açılması ve Kanal'ın İngiltere'nin Asya'daki sömürgelerine en kısa yol olması, Süveyş Kanalı ile birlikte Doğu Akdeniz'in en büyük adası olan Kıbrıs'ın da önemini artırmıştır. Bu sebepten dolayı İngiltere, Kıbrıs'ın kontrolünü ele geçirmek için uygun fırsat aramaya başlamış ve aradığı fırsatı 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sonrasında bulmuştur. Akdeniz'deki Rus yayılmacılığına karşı önlem alabilmek için Kıbrıs'ı talep eden İngiltere bu tarihten sonra adaya yerleşmiştir. Mülkiyet hakları devredilmese de adanın idaresi İngiltere'ye bırakılmıştır. 1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı sırasında ise Kıbrıs, karşı blokta yer alan Osmanlı Devleti'nin Anadolu kıyılarına yakın önemli bir nokta olması sebebiyle lojistik destek üssü olarak kullanılmıştır. Ada'daki Türk varlığı İngiliz idaresini rahatsız etse de Rumlara karşı denge unsuru olması sebebiyle İngiliz idaresi Türk varlığına müsamaha göstermiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında adadaki Rum nüfusu arasında Yunanistan'a

* Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale/Türkiye, mehmeterkan@comu.edu.tr, orcid.org/0000-0002-3146-2609

ilhak ve adanın tümünde hak iddiası düşüncesi yayılmış, bu düşünce savaş sonrasında İngiliz idaresinin zayıflamasına bağlı olarak gün yüzüne çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, İngiliz yönetimi, Birinci Dünya Savaşı, Doğu Akdeniz.

The Great War and the Isle of Cyprus

Abstract

The Isle of Cyprus was de facto taken from the Ottoman Empire by England in 1878 and was annexed by a unilateral decision with the outbreak of the First World War. However, it wasn't only the First World War that improve Cyprus's importance. The opening of the Suez Canal in 1869 increased it as well. For this reason, England began to look for an opportunity to seize control of Cyprus and found that opportunity after the 1877-1878 Ottoman-Russian War. England, which demanded Cyprus in order to counter Russian expansionism in the Mediterranean, settled on the island after that war. The administration of the island was left to England. During the First World War, which started in 1914, Cyprus was used as a logistic support base because it was very close to the Anatolian peninsula. Although the Turkish population on the island disturbed the British administration, the British administration tolerated the Turkish presence as it was a balancing factor against the Cypriots. During the First World War, the idea of annexation to Greece spread among the non Muslim population on the island, and this idea came to forefront due to the weakening of the British administration after the war.

Keywords: Cyprus, British administration, Great War, Eastern Mediterranean.

Giriş

Kıbrıs, Anadolu kıyısından (Anamur Burnu'ndan) 71 km. mesafede yer alan, Akdeniz'in Sicilya ve Sardinya'nın ardından üçüncü büyük adasıdır.¹ Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarına hemen hemen eşit uzaklıkta yer almakta ve Girit ile beraber Akdeniz'deki önemli deniz geçişlerinin ve ticaret rotalarının kesiştiği bir hat üzerinde bulunmaktadır.² Bu da adanın önemini artırmaktadır.³

9251 km² yüzölçümü ile Akdeniz'in üçüncü büyük adası olan Kıbrıs, Doğu Akdeniz'deki en büyük adadır.⁴ Ada'nın Türk hâkimiyetine girmesi 1571 yılında olmuştur.⁵ Osmanlı Devleti, Kıbrıs adasının kesin olarak fethi için 1570 yılı Temmuz ayında adaya asker göndermiştir. 1570 yılında başlayan sefer 1 Ağustos 1571 tarihinde Kıbrıs'taki son direniş noktası olan Mağusa Kalesi'nin düşmesiyle tamamlanmış, Kıbrıs adası Osmanlı Devleti'nin egemenliğine girmiştir.⁶

- 1 Turan Gökçe, "1571 Yılında İç-İl Sancağından Sürülüp Kıbrıs'ta İskân Edilen Aileler", *Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, cilt 2, sayı 2, 1998, s. 1; Mehmet Balyemez, *İngiliz Yönetimi Döneminde Kıbrıs Türklerinin Siyasi Örgütlenmeleri (1923-1960)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, sayı 16, 2021, s. 4; Hüner Tuncer, *Kıbrıs Sarmalı, Nasıl Bir Çözüm?*, 2. bs., İstanbul, Kaynak Yayınları, 2012, s. 21; İbrahim Artunç, *Kıbrıs'ta Savaş ve Barış*, İstanbul, Kastaş Yayınları, 1989, s. 32. "Yüzölçümü 9.251 km² olan Kıbrıs adasının Akdeniz'deki diğer yerlere uzaklığı ise; Yunanistan'a 800 km, Suriye kıyısına 100, Mısır'a 370 ve Rodos adasına 400 km'dir.", *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfus, Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)* Yayın Nu. 43, Ankara, T.C. Başbakanlık Arşivi Yayınları, 2000, s. 3.
- 2 Erdem Karaca, "Türk Basınında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Kuruluş Süreci ve Türkiye'nin Kıbrıs Politikası (1975-1983)", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara, 2010, s. 1; Erdem Karaca, "Birinci Dünya Savaşı'nda Kıbrıs: İlhak ve İşgal Sürecinin Neue Freie Presse'de (Viyana) Takdimi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 9, sayı 2, 2016, s. 86.
- 3 Mehmet Özalper, "Kıbrıs Meselesinin Yerel Basına Yansımaları (1950-1960): Vansesi Gazetesi Örneği", *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Van Özel Sayısı, 2021, s. 326.
- 4 Cevat Rüştü Gürsoy, "Kıbrıs", TDV *İslam Ansiklopedisi*, cilt 25, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022, s. 370; Gökçe, *a.g.m.*, s. 1.
- 5 Elif Aktaş, "Barış Harekâtına Kadar Kıbrıs Sorununa Kısa Bir Bakış", *Turkish Studies*, cilt 12, sayı 21, 2017, s. 28; Süleyman Özmen, "Kıbrıs Türklerinin Kökeni ve Sosyo-Kültürel Özellikleri", *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, cilt 2, sayı 3, 2018, s. 23; Tekin Önal, "Kıbrıs Meselesinin Tarihi Gelişimi ve Kıbrıs Türklerinin Siyasi, Hukuki ve Sosyo-Kültürel Durumu", *Turkish Studies*, cilt 15, sayı 1, 2020, s. 196.
- 6 Halil İnalçık, *Ottoman Policy and Administration in Cyprus After the Conquest*, Ankara, Ayrıldız Matbaası, 1969, s. 8; Nuri Çevikel, *Kıbrıs Eyaleti, Yönetim, Kilise, Ayan ve Halk (1750-1800)*, Mağusa, Doğu Akdeniz Üniversitesi, 2000, s. 21; Rifat Uçarol, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması (Ada'nın İngiltere'ye Devri)*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 2434, 1978, s. 11; Yasin Coşkun, "Kıbrıs Türk Federe

Ada'nın Osmanlı Devleti tarafından fethi, Venedik'in baskısı altında yaşayan Kıbrıslı Rumlar tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.⁷

Kıbrıs, bu tarihten sonra 307 yıl kadar Türk idaresinde kalmıştır. Bu durum Osmanlı Devleti'nin zayıflaması ve Rusya'nın Akdeniz havzasına inme çabaları yüzünden değişmiştir. Bu çaba sonucunda ortaya çıkan fiili durum özellikle Doğu Akdeniz'deki tehdit algılaması ve güç dengesini değiştirmeye başlamıştır. Bunun sonucundaysa Kıbrıs'ın İngiltere açısından önemi daha da artmıştır. Bu yüzden İngiltere, adayı ele geçirme ve ilhak için plan yapma yoluna gitmiştir. Buna 1878 yılında muvaffak olmuştur. İngiltere, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, özellikle Süveyş'in doğusunda kalan sömürgelerini tasfiye planını devreye sokana kadar da Kıbrıs'ta kalmıştır. Ancak Kıbrıs'ın Birinci Dünya Savaşı sırasındaki durumu, ada ile ilgili yapılan çalışmalarda oldukça ön plana çıkan Yunanistan'a ilhak-ENOSİS⁸ konusu yüzünden gözden kaçabilmiştir. Kıbrıs'ın gündeme gelmesi ise çoğunlukla İngiltere'nin adayı tahliyesi ve sonrasında 1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti ile olmakta, adanın adı bu olay ve sonrasında yaşananlarla hatırlanmaktadır. 1974 yılında Türkiye'nin garantörlük hakkını kullanarak adaya müdahil olması ile ada tarihinin izlediği seyir değişmiştir. Adanın adı Türkiye'de yapılan çalışmalarda Enosis ve Kıbrıs Barış Harekâtı, Batı dünyasında ise Türkiye ile Yunanistan arasında Ege'de ve Akdeniz'de süregiden ve NATO'nun savunmasında zafiyete yol açabilecek rekabetle anılmaktadır. Bu konular sebebiyle adanın 1914 yılında İngiltere tarafından ilhakı ve Birinci Dünya Savaşı sırasındaki durumu üzerinde fazla düşünülmemiş gözükmektedir. Bu çalışma ile bahsi geçen döneme dikkat çekmek ve Kıbrıs=1974 algısına alternatif yaklaşımlar getirmek amaçlanmıştır. Zira adada daha sonraki dönemlerde yaşananların sosyal, siyasi ve ekonomik temelleri Birinci Dünya Savaşı döneminde atılmış gözükmektedir. Rumların başarısız Yunanistan'a ilhak girişimlerinin yanı sıra, gerek Birinci Dünya Savaşı öncesinde gerekse de savaş sırasında Ermeni Taşnak

Devleti'nin(1975) Kuruluş İlanına İngiliz Parlamentosunun Tepkisi", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, sayı 37, 2020, s. 4; Özalper, a.g.m., s. 326.

7 Georgios Theodaulou, *The Origins and Evolution of Church-State Relations in Cyprus with Special Reference to the Modern Era*, Nicosia, Kailas Printers and Lithographers Ltd, 2005, s. 25-26; Rupert Gunnis, *Historic Cyprus*, Nicosia, K. Rustem and BRO, 1973, s. 20-21; Hamilton Goold Adams, *Kıbrıs'ın El Kitabı*, çev. Ali Çakıroğlu, Lefkoşa, Galeri Kültür Yayınları, 2007, s. 29; B. Hakkı Hakeri, *Başlangıçtan 1878'e Kadar Kıbrıs Tarihi*, Ankara, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayını, 1993, s. 254-255.

8 "Enosis, Yunanistan'ın Bizans İmparatorluğu'nun yeniden canlandırmayı amaçlayan Megali İdea (Büyük İdeal) söyleminin hedeflerinden birisidir ve amacı Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakıdır." Bkz. Gürhan Yellice, "1878'den 1931'e Kıbrıs'ta Enosis Talepleri ve İngiltere'nin Yaklaşımı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, cilt 12, sayı 24, 2021, s. 13-26.

ve Hınçak terör komiteleri de İngiliz idaresinin gösterdiği müsamaha sayesinde rahatça faaliyet göstermişlerdir. Bu yüzden Kıbrıs denildiği zaman bu konuların da irdelenmesinin önemli olduğu düşünülmüş ve bu çalışma hazırlanmıştır. Çalışmayı ortaya çıkarırken İngilizce ve Türkçe kaynaklara başvurulmuştur. Çalışma konusu olarak Birinci Dünya Savaşı dönemi seçildiği için kronolojik ve okuyucuyu bilgilendirmeyi esas alan bir yöntem seçilmiş ve çalışma bu konseptte göre yazıya dökülmüştür. Tarihselci bir yaklaşımla ele alınan bu konu ile Siyasi Tarih alanına katkı yapmak ve Kıbrıs sorununun tarihi seyirinde bahsi geçen döneme dikkate çekmek amaçlanmıştır. Zira Kıbrıs sorununa daha iyi ve objektif olarak yaklaşabilmek adına bu dönemi de analizlere dâhil etmek faydalı olacaktır.

Birinci Dünya Savaşına Kadar Olan Dönemde Kıbrıs

Çarlık Rusyası'nın I. Petro'ya atfedilen Sıcak Denizlere İnme Politikası yüzünden, İngiltere ve Rusya'nın Orta Asya'da olduğu gibi, Doğu Akdeniz'de de menfaatleri çatışmıştır.⁹ Çarlık Rusyası'nın ana amacı Türk Boğazlarını ele geçirmek ve Akdeniz'e rahatça çıkmasını engelleyen Osmanlı Devleti'ni bertaraf etmektir. Rusya Boğazlar bölgesinden olduğu gibi, Kafkaslar üzerinden İskenderun Körfezi ve Basra Körfezi yoluyla da sıcak denizlere erişimini arttırmayı amaçlamıştır. Rusya'nın bu yaklaşımı Britanya Krallığı'nı endişeye sevk etmiştir zira Rusya'nın Akdeniz'e doğrudan erişim elde etmesi İngiltere'nin başta Hindistan olmak üzere Asya'daki sömürgelerine ulaşımının kesilmesi riskini beraberinde getirmektedir.¹⁰ 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın faaliyete geçmesi ve dünya ticaretinin açık denizlerden Akdeniz bölgesine yönelmeye başlaması üzerine bu iki devlet arasındaki çıkar çatışmasını daha da arttırmıştır.¹¹ Bu gelişme ile Akdeniz'de önemli ticaret yollarının da kesişim noktasında yer alan Kıbrıs'ın stratejik ve jeopolitik değeri daha da artmış, büyük devletlerin en çok dikkatini çeken bölgelerden birisi haline gelmiştir.¹²

İngiltere, Asya'daki sömürgelerine giden en kısa yol olan Süveyş Kanalı'nı emniyet altına almayı kendisi için öncelikli amaç olarak görmüş, plan ve politikalarını bu amaca göre şekillendirmiştir.¹³ Zira Akdeniz'den geçerek Hindistan'a

9 Balyemez, *a.g.e.*, s. 7.

10 Şükrü Sina Gürel, *Kıbrıs Tarihi (1878-1960), Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1984, s. 20.

11 Uçarol, *a.g.e.*, s. 32-33; Soyalp Tamçelik, "Kıbrıs'taki İngiliz Üslerinin Stratejik Önemi", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, cilt 8, sayı 1, 2011, s. 1513.

12 Tamçelik, *a.g.m.*, s. 1513.

13 Ahmet C. Gazioğlu, *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler*, İstanbul, CYREP Yayınları, 1997, s. 1.

giden deniz yolunun kilit noktasında yer alan Süveyş Kanalı, Afrika'nın etrafını dolaşan ve Ümit Burnu'ndan geçen deniz yolunu 2.000 mil kadar kısaltmakta, zaman, emek, işgücü ve mali kaynaklar açısından önemli bir tasarruf sağlamaktadır. Bu tasarruf da İngiltere açısından yadsınamaz önemde olmuştur.¹⁴ Yine bu sebepten dolayıdır ki Süveyş Kanalı'nın faaliyete geçmesini takip eden beş yıllık sürede kanalı en çok kullanan ülke İngiltere olmuştur.¹⁵ Bu yüzden de İngiltere, kanal yönetiminde söz sahibi olabilmek adına Mısır Hidivi'nin Süveyş Kanalı'ndaki hisselerini 1875 yılında satın almıştır.¹⁶ İngiltere'nin girişimleri bununla sınırlı kalmamıştır. Yine bu dönemde Süveyş Kanalı'nın korunmasında stratejik bir konumda olan Kıbrıs ise İngiltere açısından önem kazanmaya başlamıştır.¹⁷ Kıbrıs konusunun İngiltere açısından önemini, İngiliz Başbakanlarından Lord Beaconsfield veya daha yaygın bilinen adı ile Benjamin Disraeli "*Kıbrıs, Ön Asya'nın anahtarıdır*" sözü ile ifade etmiştir.¹⁸ Disraeli keza İngiltere'nin Kıbrıs'ı istemesindeki temel amacın Akdeniz'deki hâkimiyetini güçlendirmekle sınırlı olmadığını, asıl amacın Hindistan yolunu korumak olduğunu da belirtmiştir.¹⁹ Bu dönemde adanın kontrolünü elinde tutan Osmanlı Devleti, Rusya'nın yayılmacı talepleri yüzünden Rusya ile bir dizi savaş yapmak zorunda kalmıştır. Bu savaşların en bilinenlerinden birisi 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'dır. Zira Osmanlı Devleti açısından önemli derecede toprak kaybına yol açmıştır. Siyasi ve ekonomik alanlarda yol açtığı kayıplar da ayrıca önemlidir. Ancak bu çalışmanın konusu olmadığı için bu konulara değinilmeyecektir.

14 Karaca, "Birinci Dünya Savaşı'nda Kıbrıs", s. 92.

15 Gazioğlu, *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II*, s. 1.

16 Naomi Rosenbaum, "Success in Foreign Policy: The British in Cyprus, 1878-1960", *Canadian Journal of Political Science*, cilt 3, sayı 4, 1970, s. 621.

17 Yulug Tekin Kurat, *Henry Layard'ın İstanbul Elçiliği 1877-1878*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968, s. 83; Tamçelik, *a.g.e.*, s. 1513; Murat Tüzüncan - Umut Koldaş, "Hükümlerlikten Annan Planına: Ana Hatlarıyla İngiltere Dış Politikasında Kıbrıs: 1878-2004", *Akademik Orta Doğu*, cilt 8, sayı 1, 2013, s. 74.

18 Artunç, *a.g.e.*, s. 32; İsmail Şahin, "Ermeni Olayları Sırasında Kıbrıs Adası'nın Rolü (1878-1900)", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, cilt 8, sayı 31, 2012, s. 58. Ayrıca bkz. Cemil Çelik, "İngiliz Yönetiminde Kıbrıs'ın İdari ve Sosyal Durumu (1878-1914)", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Akdeniz Üniversitesi, Antalya, 2012, s. 25-31; Özalper, *a.g.m.*, s. 328.

19 John Reddaway, *Burdened With Cyprus: The British Connection*, Lefkoşa, Rüstem Yayınları, 2001, s. 9. Ayrıca bkz. Macide Başlamışlı-Âdem Çalışkan, "İngiltere'nin Yakındoğu Politikası Dâhilinde Kıbrıs'ın İngilizlere Devri", *Tarihte Kıbrıs (İlkçağlardan 1960'a Kadar)*, (içinde), ed. Osman Köse, cilt 2, İstanbul, Akdeniz Karpaz Üniversitesi Yayınları, 2017, s. 830.

1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nın başlaması, Rusya'nın Balkanlar ve Kafkaslarda Osmanlı Devleti'nin topraklarına saldırması ile olmuştur.²⁰ İki cephede savaşa giren Osmanlı Devleti Rus ilerlemesini özellikle Balkanlarda durduramamış, Rus kuvvetlerinin Yeşilköy'e kadar gelmesi sonucunda İstanbul ve Boğazlar bölgesi tehlikeye girmiştir. Boğazların kontrolünün Rusların eline geçmesi ve Rus donanmasının Akdeniz'e rahatlıkla inmesi ihtimali özellikle İngiltere'yi rahatsız etmiştir.²¹ Yaşanan savaş sonrasında yenilgiye uğrayan Osmanlı Devleti savaşı bitirmek için oldukça ağır şartları olan Yeşilköy-Ayastefanos Antlaşmasını 3 Mart 1878 tarihinde imzalamak zorunda kalmıştır.²² Ancak bu anlaşma Balkanlar ve Akdeniz'de güç dengesinin bozulmasına sebep olmuştur. İngiltere de Rusya'nın Yakındoğu bölgesinde gücünü ve etkisini pekiştirdiğini görmüş ve ortaya çıkan sonuçtan hiç de memnun olmamıştır.²³ Zira İran gibi bölge ülkeleri de tamamen Rusya'nın etki alanına girmeye başlamıştır.

Osmanlı Ordusunun ağır kayıp verdiği bu savaşın dikkate değer yanlarından birisi de Rus yanlısı bir politika izleyen İran'ın tavrı olmuştur. Rus kuvvetlerine 4.000 kadar asker ve bir miktar top ile destek veren İran'ın bu tavrı yenilginin ağır olmasına yol açmıştır.²⁴ Bu savaşın ve onun sonucunda ortaya çıkan durumun sonucu olarak Rusya, yukarıda da ifade edildiği üzere Osmanlı Devleti'ne Ayastefanos Anlaşması'nı ve onun ağır şartlarını dayatmıştır. Ancak İngiltere başta olmak üzere, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu anlaşmanın şartlarından memnun olmuş ve değiştirilmesi gerektiğini, kıtadaki güç dengesi ve Avrupa Ahengini bozan bu durumun düzeltilmesi için Avrupa Devletleri'nin yer alacağı bir konferansta konunun tartişilmesini talep etmiştir.²⁵ Bu amaçla yapılan mekik diplomasisi başarılı olmuş, Berlin'de bir barış konferansı toplanması sağlanmış-

20 Nejla Günay, "Kıbrıs'ın İngiliz İdaresine Bırakılması ve Bunun Anadolu'da Çıkan Ermeni Olaylarına Etkisi", *Gazi Akademik Bakış*, cilt 1, sayı 1, 2007, s. 116.

21 Hamza Eroğlu, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni Yaratan Tarihi Süreç ve Son Gelişmeler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt 18, sayı 54, 2002, s. 740.

22 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, cilt 8, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983, s. 73; Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi-Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, s. 355.

23 Marian Kent, "Büyük Britanya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu 1900-1923", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, (içinde), ed. Marian Kent, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 199; Özalper, *a.g.m.*, s. 327.

24 Hakkı Yapıcı, "1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde Yabancı Devletlerin Tutumu", *The Journal of Academic Social Science Studies-JASSS*, cilt 5, sayı 5, 2012, s. 331.

25 Tuncer, *a.g.e.*, s. 28-29.

tır.²⁶ Toplanan Kongre tam bir ay sürmüş ve 13 Temmuz 1878’de Berlin Antlaşması’nın imzalanması ile sona ermiştir.²⁷

Berlin Konferansı öncesinde ve esnasında yapılan görüşmelerde İngiltere, Osmanlı Devleti’ni Rus yayılmacılığına karşı destekleyebilmek için Anadolu’ya Malta’dan daha yakın bir yerin kendisine lojistik destek üssü olarak verilmesi gerektiği talebini Bab-ı Ali’ye iletmış, bu üs olarak en uygun yerin Kıbrıs olduğunu ifade ederek, adanın kendi kullanımına tahsisini talep etmiştir.²⁸ Zira İngiltere, Doğu Akdeniz’in ve Kıbrıs’ın artan stratejik öneminin uzunca bir süredir farkındadır.²⁹

19. yüzyılın ortalarında İngiltere’nin dış politikasının en önemli konu başlıklarından birisi “Tacın İncisi” olarak da isimlendirilen ve İmparatorluğun en önemli hammadde kaynaklarından birisi olan Hindistan’ı ve ona giden sömürge yolunu korumak olmuştur. Süveyş Kanalı’nın açılması ile Hindistan’a giden deniz yolu güzergâhı hem değişmiş hem de kısalmıştır. Ayrıca coğrafi keşifler sonrasında önemi kısmen azalan Akdeniz tekrar stratejik önemde bir bölge haline gelmiştir. Değişen stratejik dengeler sonucunda, Akdeniz’in doğu kısmında ve Süveyş Kanalı’nın yaklaşımında kalan Kıbrıs adası da Süveyş Kanalı’ndan geçilerek Hindistan’a giden bu yeni ve önemli deniz yolu üzerinde oldukça kritik bir nokta işgal eder hale gelmiştir. Dolayısıyla, Doğu Akdeniz’de Mısır ve Hindistan yolunda önemli bir stratejik mevki olan Kıbrıs, özellikle Hindistan sömürge yolunu güvenlik altına almak isteyen İngiltere için kontrol altına alınması gereken bir bölge olarak ön plana çıkmıştır. Bunun sonucunda da İngiltere Kıbrıs’ı ele geçirme siyaseti izlemeye başlamıştır.³⁰ Ancak ilginçtir ki, İngiliz devlet idaresi

26 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi-İslahat Fermanı Devri (1856-1861)*, cilt 6, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983, s. 57-73.

27 A. Haluk Ülman, *Birinci Dünya Savaşına Giden Yol*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, no. 333, 1972, s. 91; Bekir Sıtkı Baykal, “100. Yıldönümü Münasebetiyle Berlin Kongresi Hakkında Bazı Düşünceler”, *Bellekten*, cilt 52, sayı 202, 1998, s. 195-208.

28 “İngiltere, Hindistan’a giden yolların güvenliği sağlamak ve bu kapsamda Doğu Akdeniz’deki hâkimiyetini güçlendirmeyi istemiştir. Ayrıca gün geçtikçe zayıflayan Osmanlı İmparatorluğu’ndan ortaya çıkan güç boşluğunu doldurmak ve Osmanlı topraklarına olan Rus ilgisini kontrol edebilmek ve gerektiği zaman hızlı bir şekilde Osmanlı Devleti’nin yardımına gelebilme iddiasıyla Akdeniz’de üs olarak kullanılabileceği bir adanın kendine devrini istemiştir. Daha sonra Kıbrıs’ın bu amaca en uygun ada olduğu İstanbul’daki İngiliz elçisi vasıtasıyla Osmanlı Devleti’ne iletilmiştir.” Bkz. Yellice, *a.g.e.*, s. 15. Ayrıca bkz. Özalper, *a.g.m.*, s. 327.

29 Rosenbaum, *a.g.e.*, s. 621; Tuncer, *a.g.e.*, s. 28-29.

30 Halil Fikret Alasya, “Kıbrıs”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt 25, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022, s. 380.

Kıbrıs'tan önce Girit'i talep etmeyi düşünmüştür. Ancak Giritli Rumlar arasındaki baskın Yunanistan'a katılma düşüncesinin kendilerine sorun çıkarması ve Rusya tarafından da bu durumun kullanılması ihtimali yüzünden Girit'ten vazgeçilmiştir. İngiltere, Doğu Akdeniz'deki bu destek üssü arayışı sırasında Oniki Ada grubunda yer alan Stampalya adası, Midilli, hatta İskenderun'un kiralanması gibi ihtimallerin hepsini gözden geçirmiş olsa da Başbakan Disraeli'nin ısrarı üzerine Kıbrıs'ta kesin olarak karar kılmıştır.³¹

Bu yüzden dönemin İngiltere Dış İşleri Bakanı Lord Salisbury, İngiltere'nin İstanbul'daki Büyükelçisi Henry Austin Layard'a konu ile ilgili Osmanlı Devleti idarecileri ile görüşmeleri başlatması talimatını vermiştir.³² Zira Salisbury'ye göre Kıbrıs'ın diğer seçeneklere göre şu avantajları mevcuttur; Kıbrıs, hem Anadolu'ya hem de Suriye'ye yakındır. Bu özelliği sayesinde diğer büyük devletlerden birini kıskırtmadan ve Avrupa barışını riske atmadan, Anadolu veya Suriye'ye yapılacak bir askeri harekâta ada rahatlıkla üs olarak kullanılacaktır. Rusya'nın Doğu Anadolu'daki ilerlemesine karşı bu sayede önlem alınabilecektir.³³ Kıbrıs'ın artan önemi yüzünden bir an önce İngiltere idaresine geçmesi talebi ile ilgili olarak Sultan II. Abdülhamit'le gizli bir görüşme yapma imkânı bulan Layard, gelirinin Osmanlı hazinesine verilmesi şartıyla, Kıbrıs'ın geçici olarak İngiltere'ye terk edilmesi konusunda II. Abdülhamid'i ikna etmiştir.³⁴ Ayrıca iki taraf arasında yapılan anlaşmaya 1 Temmuz tarihinde eklenen bir hükümle, Rusya'nın o dönemde işgal etmiş olduğu Kars, Ardahan ve Batum'u içine alan bölgeyi terk etmesi halinde İngiltere, adayı tahliye etmeyi kabul etmiştir.³⁵ Bunun üzerine Padişah'ın izni ve emriyle İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Henry Layard ile Osmanlı Hariciye Nazırı Saffet Paşa arasında 4 Haziran 1878 tarihin-

31 Alan Palmer, *Son Üç Yüz Yıl Osmanlı İmparatorluğu: Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, çev. Belkıs Çorakçı Dışbudak, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2002, s. 63.

32 Günay, "Kıbrıs'ın İngiliz İdaresine Bırakılması", s. 116-117.

33 Oral Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, 1987, s. 161. "İngiltere açısından Kıbrıs'ın, Hindistan sömürge yolunun güvence altına alınması ek olarak iki tane daha önemli görevi vardır. Bunlardan ilki Rus saldırganlığı ve yayılmacılığını durdurma ve Anadolu'da yönetim sisteminde devrim yapılması için üs olma." Salahi R. Sonyel, "İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgelerine Göre: Osmanlı Padişahı Abdülhamit, 48 Saat İçinde Kıbrıs'ı İngilizlere Nasıl Kiraladı", *Belleten*, cilt 42, sayı 168, 1978, s. 725-726.

34 Balyemez, *a.g.e.*, s. 9.

35 Mustafa Bostancı, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin İlanı ve Buna Yönelik Tepkilerin Türk Kamuoyundaki Yankıları", *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt 34, sayı 57, 2015, s. 321; Özalper, *a.g.m.*, s. 329.

de adanın geçici olarak İngiltere'ye devrini öngören anlaşma imzalanmıştır.³⁶ II. Abdülhamit'in 15 Temmuz 1878 tarihinde onayladığı Konvansiyon ile de adanın yıllık 92.800 Pound tazminat ödemek şartıyla geçici olarak İngiltere'ye devri resmen kabul edilmiştir.³⁷ Ancak İngiltere, tazminatı da Kıbrıs'taki yerleşik nüfustan tahsil etmiş ve Osmanlı Devletine ödemiştir.³⁸

Kıbrıs Konvansiyonu ile adanın yönetimi geçici olarak İngiltere'ye bırakılmıştır ancak egemenlik haklarının kullanımı saklı kalmıştır.³⁹ Ancak egemenlik haklarının saklı kalması adına İngiltere ile ek bir protokol daha yapılmış ve İngiliz Büyükelçisi Layard'dan bu durumu kabul ettiğini gösteren bir belge alınmıştır. Bu belge de 15 Temmuz tarihinde Sultan II. Abdülhamid'e teslim edilmiştir.⁴⁰ Adanın egemenlik hakları Birinci Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı Devleti'nde kalmıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin, Almanya safında savaşa katılması üzerine İngiltere 5 Kasım 1914'te, 12621 sayılı Kraliyet Fermanı ile Kıbrıs'ı tek taraflı olarak ilhak etmiştir.⁴¹ Bu durum 1878 tarihli Kıbrıs Konvansiyonu'na aykırı olduğu için Osmanlı Devleti, İngiltere'nin bu tek taraflı ilhak kararını tanıma-

36 Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, 4. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s. 102; Ömer Kürkçüoğlu, *Türk İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1978.

37 Artunç, *a.g.e.*, s. 31. Ayrıca bkz. Ata Atun, *Kıbrıs Andlaşmaları, Planları ve Önemli BM, AB Kararları (1571-1983)*, cilt I, Lefkoşa, Mağusa Tarihi Araştırma ve Yazın Vakfı Yayını, No. 26, 2007, s. 11; Karaca, "Birinci Dünya Savaşı'nda Kıbrıs", s. 88; Abdülhaluk Çay, *Kıbrıs'ta Kanlı Noel-1963*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1989, s. 14; Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasal Tarih Metinleri* cilt 1, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1953, s. 401-402; Eroğlu, *a.g.m.*, s. 740; Coşkun, *a.g.m.*, s. 4.

38 Sonyel, *a.g.m.*, s. 741; Hasan Fehmi, *A'dan Z'ye KKTC, Sosyal ve Ansiklopedik Bilgiler*, İstanbul, Cem Yayınevi, 1992, s. 33.

39 Atun, *a.g.e.*, s. 12-13; Kurat, *a.g.e.*, s. 91; Stanford Shaw - Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Reform, Devrim ve Cumhuriyet: Modern Türkiye'nin Doğuşu, 1809-1975*, cilt 2, 2. bs., İstanbul, E Yayınları, 1994, s. 238.

40 H. Fikret Alasya, *İngilizler İdaresinde Kıbrıs'ta Tatbik Edilen Politika, Kıbrıs ve Türkler*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1964, s. 68. İngiltere'nin Kıbrıs'ı ele geçirmesi ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Çelik, *a.g.t.*, s. 38-62.

41 Charles William James Orr, *Cyprus Under British Rule*, Londra, Zeno Publishers, 1972, s. 172-173. Ayrıca bkz. Gürel, *a.g.e.*, s. 66; Gazioğlu, *a.g.e.*, s. 128.; Karaca, "Birinci Dünya Savaşı'nda Kıbrıs", s. 92; Yellice, *a.g.m.*, s. 19; Engin Berber, *Kıbrıslı Rumların Türk Kurtuluş Savaşındaki Etkinlikleri*, Center for Turkish Studies, Occasional Paper Series, cilt 2, no.1, Portland State University, Şubat 2020, s. 4; Ahmet C. Gazioğlu, *Enosis Çemberinde Türkler; Bugünlere Gelmek Kolay Olmadı*, Lefkoşa, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, 2000; Müge Vatanserver, "Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt 12, sayı 10, 2010, s. 1495.

mıştır.⁴² Ancak ada fiilen İngiltere tarafından ilhak edildiği için bu durumu fırsat bilen Ortodoks Kilisesi adanın Yunanistan'a verilmesi için İngiliz makamları nezdinde yaptığı girişimlerine hız vermiştir.⁴³ 1923 yılında, Lozan Anlaşması ile Türkiye Cumhuriyeti'nin bu ilhaki hukuki olarak tanınması⁴⁴ Rum tarafı ve Ortodoks Kilisesi'nin önünü açmıştır.⁴⁵

Kendi kıyısından 70 km. uzaktaki Anadolu'da ve etrafındaki Doğu Akdeniz bölgesinde bir savaş yaşanmasından dolayı Kıbrıs adası da Doğu Akdeniz'in geri kalan kısmı gibi yaşananlardan etkilenmiştir. Ancak bu farklı derecelerde olmuştur. Akdeniz'deki adalar ve kıyı bölgelerinden farklı olarak Kıbrıs Birinci Dünya Savaşı sırasında nispeten sakin kalmış ve şiddetli çatışmaların merkezinde yer almamıştır. Ancak yine de ada İngiltere tarafından tek taraflı olarak ilhak edildiğinden dolayı İtilaf Devletleri ile birlikte Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa dâhil olmuştur.⁴⁶ Bu durum 20. yüzyılın ilk yarısında cereyan eden iki büyük savaşın da etkisiyle, Kıbrıs'ın izlediği siyasi ve sosyal seyirde etkili olmuştur. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın ada üzerindeki gelişmelere tesiri daha fazla olsa da Birinci Dünya Savaşı daha sonra yaşanacak olan siyasi, ideolojik olaylara zemin hazırlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı Dönemi

Birinci Dünya Savaşı sırasında Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'deki durumu daha iyi anlayabilmek için 1914 yılı Ağustos ayından sonra bölgede ortaya çıkan duruma bakmak yerinde olacaktır. Bu dönemde İngiliz-Fransız ortak askeri komutası sorumluluk alanlarını kendi içerisinde paylaşmıştır. Kıbrıs'ın da dâhil olduğu alan Fransız idaresinde olmuştur. Bu yüzden bu bölgede İngiliz komutanlığı bir süre için askıya alınmıştır.⁴⁷ Bu karar kapsamında Müttefikler kendi aralarında iş bölümüne gitmiş; Fransız Donanması Doğu Akdeniz'de toplanırken, İngiliz Donanması da Britanya adasının korunması için Kuzey Denizi ve Manş Denizi bölgesinden ay-

42 H. Fikret Alasya, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1977, s. 134; Gazioğlu, *a.g.e.*, s. 127-128.

43 Rauf R. Denктаş, *Rauf Denктаş'ın Hatıraları*, cilt III, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1997, s. 20. Ayrıca bkz. Yellice, *a.g.m.*, s. 19.

44 Orhan Turan, "Kıbrıs Ermeni Toplumuna ve Ermeni Kilisesine Dair Bir İngiliz Raporu (1960-1963)", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, cilt 5, sayı 3, 2019, s. 715; Özalper, *a.g.m.*, s. 330.

45 Nihat Erim, *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, Ankara, Ajans-Türk Matbaacılık, 1975.

46 Ulvi Keser, "Kıbrıs'ta Çanakkale Savaş Esirleri ve Savaş Döneminde Adada Yaşananlar", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ Dergisi*, cilt 5, sayı 5, 2007, s. 2.

47 Robert Holland, *Blue-Water Empire: The British in the Mediterranean Since 1800*, Londra, Penguin, 2012, s. 148.

ılmamıştır. Bu iş bölümü İngiliz ve Fransız hükümetlerinin ortak kararıdır. Ancak İngiltere'nin daha faydasına olduğu ise açıktır. Öyle ki, bu kararı desteklemek ve Fransızların caymasını önlemek için dönemin Britanya Krallığı Donanma Bakanı olan Winston Churchill'in 4 Ağustos 1914'te kendisini ziyarete gelen Fransız Donanması komuta kademesine Malta'yı kendi toprakları gibi kullanabilecekleri konusunda garanti verdiği dahi iddia edilmiştir.⁴⁸ Bu durumun bir yansıması olarak 1916 yılından sonra Kıbrıs'ta Fransız askeri varlığı da mevcut olmuş, İngiltere, Fransa'nın bölgede askeri tesis kurması için lojistik destek sağlamıştır. Bu desteğin sonucunda Fransız Ordusu, Filistin Cephesi'nde kullanmayı planladığı Ermeni birliklerini eğitmek için Mağusa'da bir askeri eğitim merkezi kurmuştur.⁴⁹ Ancak Fransız askerlerinin mevcudu savaşın sonlarına doğru azalmıştır.

Müttefiklerin Akdeniz'deki deniz üstünlüğü sebebiyle Cezayir'deki Fransız askeri güvenli bir şekilde Avrupa'daki savaş meydanına taşınmıştır. Bu askerlerin büyük kısmı ise Marne Cephesi'nde ölmüştür. Akdeniz'deki Müttefik deniz üstünlüğünü tehdit etmek için Almanya tarafından gönderilen Goben ve Breslau zırhlıları bir dizi saldırıdan sonra, ilginç bir şekilde Müttefik donanmasının elinden kurtulmuş ve Türk karasularına sığınmıştır. Türk karasularına giren bu gemilere Türk bayrağı çekilmesi ise Osmanlı Devleti'nin savaşa girişine sebep olan olaylar zincirini başlatmıştır. Doğu Akdeniz ve Osmanlı Devleti cephesinde bu gelişmeler yaşanırken, Orta Akdeniz bölgesinde, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Adriyatik Denizi kıyılarını elinde tutmayı başarmıştır. Bu limanlar yüzünden Batı Akdeniz'de Müttefikler ciddi bir denizaltı sorunu yaşamıştır. Ancak aynı şey Doğu Akdeniz'de vuku bulmamış, Alman denizaltıları Kıbrıs kıyılarını sadece izlemekle yetinmiştir.⁵⁰

Bu dönemde Mısır'daki İngiliz güçleri, Osmanlı Ordusu'nun Filistin'deki faaliyetleri yüzünden 1914-1915 yıllarında Süveyş Kanalı bölgesinde toplanmıştır. Ancak bu dönemde Osmanlı Ordusu tarafından yapılan ve Süveyş Kanalı ele geçirmeyi amaçlayan nihai saldırı başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bunun üzerine Osmanlı Ordusu geri çekilmiştir. Ancak İngiliz güçleri çekilen Osmanlı Ordusu'nu takip etmiştir. Osmanlı Ordusu da hem sayı ve teçizat olarak üstün olan İngilizler ve Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ı isyancı güçleri ile zorlu ve kendisine

48 Winston Churchill, *The World Crisis, 1911-1914*, Toronto, The Macmillan Company of Canada, 1923, s. 225. Ayrıca bkz. Paul Halpern, *The Mediterranean Naval Situation, 1908-1914*, Cambridge MA, Harvard University Press, 1971.

49 Ulvi Keser, "Kıbrıs'ta Çanakkale, Çanakkale'de Kıbrıs ve Bilinmeyenler Üzerine Bir Bakış", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, cilt 6, sayı 11, 2013, s. 45.

50 Robert Holland, "Cyprus and the Great War of 1914-18", *The Round Table*, cilt 108, sayı 3, 2019, s. 230.

yabancı bir coğrafyada mücadele etmek durumunda kalmış, ilerlemelerini durdurmaya çalışmıştır. Ancak tüm çabalara rağmen önce Gazze, sonra Kudüs ve en son olarak da Halep kaybedilmiştir. Bu yaşanan gelişmelerin hiçbiri uygulanan sansür sayesinde Kıbrıs'ta çok fazla duyulmamış, Müslüman nüfus arasında çikabilecektir olası bir ayaklanma bu şekilde önlenmiştir. Başarı olan bu uygulama sonucunda ise adanın gündelik yaşamı Filistin ve Suriye'de yaşanan savaştan olumsuz yönde etkilenmemiştir.⁵¹

Olası bir isyan tehlikesinin kısmi bir izolasyon ile önlediği Kıbrıs'ta Birinci Dünya Savaşı sırasındaki en ciddi tehdit, tıpkı İngiltere'de olduğu gibi, ekonominin çökmesi ihtimali olmuştur. Her iki örneğin de izlediği mali seyir aynıdır: Önce moratoryum ilânı, kağıt para basımı (Kıbrıs için) en son olarak ise devlet müdahalesi. Mısır'daki Osmanlı Bankası⁵² Kıbrıs'taki likidite sorununu çözmek için 10.000 Sterlin kredi vermek zorunda kalmıştır. Gelen bu kaynak sayesinde ada ahalisinden vergi tahsiline devam edilebilmiş, artan işsizlik oranından dik-kati başka yöne çekmek ve yerli nüfus arasında huzursuzluk çıkmasını önlemek için yardım faaliyetlerine daha fazla kaynak tahsis edilmiştir.⁵³ Bu yüzden adadaki İngiliz idaresinin en önemli önceliği her şeyin hızla normale dönmesi ve kontrolün sağlanması olmuştur. Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi ile İngiltere, Kıbrıs'ta sıkıyönetim ilân etmiş ve adada esir kampı kurma çalışmalarını hızlandırmıştır. Sıkıyönetim kapsamında özellikle Türk ve Müslüman nüfusun en temel haklarında dâhi önemli kısıtlamalara gidilmiştir. Buna ek olarak, Müslüman-Türk nüfusun mülkiyet hakları da ihlal edilmiş, adadan göç etmeye zorlanmışlardır.⁵⁴ Ancak sıkıyönetim ilânı kendisinden beklenen faydayı sağlayamamıştır. Adadaki az sayıdaki Alman ve Avusturya vatandaşı da sıkıyönetim uygulaması kapsamında toplama kamplarına gönderilmiştir ancak onların da bir kısmı gerekli izinleri alarak ticari faaliyetlerine serbestçe devam etmiştir.⁵⁵

Ada'daki genel durumun sakin olmasının sebebi ise adadan savaşa büyük bir katılımın olmamasıdır. Zaten adadaki İngiliz garnizonundaki asker sayısı da fazla değildir. Toplam mevcudu 200 olan bu garnizonun görevi kamu binalarının korunmasıdır. İngiliz idaresi yerel halkın silahlandırılmasına da sıcak bakmadığı

51 Holland, "Cyprus and the Great War", s. 231.

52 Adının aksine bu banka, bir İngiliz offshore bankasıdır. Christopher Clay, "The Origins of Modern Banking in the Levant: The Branch Network of the Imperial Ottoman Bank, 1890-1914", *International Journal of Middle Eastern Studies*, cilt 26, sayı 4, 1994, s. 589-614.

53 Holland, "Cyprus and the Great War", s. 231.

54 Keser, "Kıbrıs'ta Çanakkale, Çanakkale'de Kıbrıs", s. 45; Karaca, "Birinci Dünya Savaşı'nda Kıbrıs", s. 109.

55 Holland, "Cyprus and the Great War", s. 231.

için adadaki sömürge güçlerinin sayısı fazla artmamıştır. Tüm bu sayılan sebepler yüzünden 1914-1918 yılları arasında Kıbrıs'ın ve adadaki İngiliz yönetiminin Birinci Dünya Savaşı'na olan katkısı sınırlı düzeyde kalmıştır.⁵⁶ Ancak daha savaşın ilk yıllarından itibaren İngiliz İmparatorluğu'nun sömürge yönetimleri Londra'nın gözüne girebilmek için ellerinden geleni yapmıştır. Çünkü bu sayede gelecekte İmparatorluk yönetiminde etkili olma ve daha fazla söz sahibi olma fırsatını elde etmeye çalışmışlardır. Bu amaçla savaşın ilk yıllarından itibaren savaş hazırlıklarına ellerinden gelen azami desteği vermişlerdir. Ancak Savaş Bakanlığı bu duruma sıcak bakmamıştır. Savaş yüzünden daha kıymetli hale gelen kıt kaynakların tecrübesiz koloni birliklerinin eğitimi ve donatımına ayrılmasını kaynak ve vakit israfı olarak görmüştür. Kıbrıs da bu tutumdan payını almıştır. Bunun üzerine Kıbrıs'tan toplanacak olan 200 gönüllüden oluşacak bir birlik kurulması ve Kıbrıs'ta bir sahra hastanesi kurulması gibi teklifler ortaya atılmıştır. Kıbrıs yönetimi de 3.000 ton tuz verilmesini önermiştir.⁵⁷ Tüm bu teklifler ilk önce Londra tarafından reddedilmiştir. Ancak İngiliz idaresi zamanla bu tutumunda değişikliğe gitmiştir. Zira Gelibolu çıkartması ve Çanakkale Savaşları yüzünden Doğu Akdeniz'deki hastanelere acil ihtiyaç hâsıl olmuş, bu kapsamda Limasol ve Trados'ta nekahet merkezleri kurulmuştur. Ancak Limasol ve Trados'taki bu merkezler, Malta ve İskenderiye'deki daha büyük sıhhiye merkezleri yüzünden 1915 yılı Ekim ayından sonra faaliyetlerini sonlandırmıştır.⁵⁸

Kıbrıs'ın savaşa en önemli katkılarından biri Türkiye'ye karşı yıkıcı faaliyetler üssü olarak kullanılmasıdır. Elefterios Venizelos'un Başbakanlığında Yunan hükümetinin Lübnan'daki Marunîlere, Türklere karşı savaşmak için verdiği silahlar, Kıbrıs üzerinden sevk edilmiştir. Ayrıca Türkiye'ye düşman Ortodoks Kıbrıslı Rumlar ve Ermeni çetecilere adada eğitim verilmiş, barınmaları sağlanmıştır.⁵⁹ Adanın savaşa olan bir diğer önemli katkısı ise Selanik ve Kanal-Filistin Cephesi'nde kullanılan yük hayvanlarının yetiştirilmesi noktasında olmuştur. Her iki cepheye toplam 6.900 yük hayvanı (3.600 katır ve 3.300 eşek) gönderilmiştir. Bu yüzden Malta'dan askeri birlikler getirilirken Kıbrıs'tan asker istenmemiştir.⁶⁰

56 Holland, "Cyprus and the Great War", s. 231.

57 Holland, "Cyprus and the Great War", s. 231.

58 Holland, "Cyprus and the Great War", s. 231.

59 Metin Menekşe, "Berlin Konferansı Sonrasında Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde Kıbrıs Meselesi (1878-1923)", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, cilt 6, sayı 12, 2013, s. 318.

60 Anthony Zarb-Dimech, *Malta and the First World War 1914-18*, Perth, UK, Robert Mercier-Nairne, 2014. "Kıbrıs'tan Birinci Dünya Savaşı'na büyük kapsamlı bir askeri katılım olmamıştır. İngiltere'den de bu yönde bir siyasi talep de gelmemiştir." Holland, "Cyprus and the Great War", s. 232.

Ancak gönüllü katılımı da engellenmemiştir.⁶¹ Daha önce de ifade edildiği üzere İngiliz sömürgeleri imparatorluğun savaş çabasına katkıda bulunmakta istekli davranmıştır. Zira en aktif katkıyı yapanın savaş sonrasındaki dönemde, siyasi ve mali taleplerinin daha fazla karşılanacağını düşünmüşlerdir.⁶²

Ada'da seferberlik olmadığı için çiftçiler işlerine devam edebilmiştir. Bu sayede Kıbrıs gıda üretimi fazlasını ihraç edebilmiş ve İngiliz güçlerinin ikmal ve iaşesine destek olmuştur. 1914 yılı Ağustos ayında adadan 20.000 ton tahıl, 38.000 ton patates, 1.000.000'a yakın yumurta ve 40.000 küçükbaş hayvan (keçi) ihraç edilmiştir. Keza taşıma ilerinde kullanılacak yük hayvanlarının yetiştirilmesi için Mağusa'da bir katır çiftliği kurulmuştur.⁶³ Ayrıca adanın zirai üretimi General Allenby'nin Filistin Cephesi'ndeki birliklerini beslemede kullanılmıştır.⁶⁴

Kıbrıs'taki sömürge idaresinin yıllık raporları, bu artan üretim, refah ve toplanan vergideki artıştan gururla bahsetmektedir. Ancak yaşanan gelişmeler bu resmi istatistiklerde yansıtılmaya çalışıldığı gibi olumlu değildir. 1916 yılında Suriye'den gelen çöl çekirgelerinin istilası tam bir felaket olmuştur.⁶⁵ Bunu takip eden yılda büyük bir kuraklık yaşanmıştır. Azalan tahıl üretimi sonucunda tahıl fiyatları artmıştır. Bunun sonucunda adadaki İngiliz sömürge idaresi 598.800 Sterlin gelir elde etmiştir. Hatta Kıbrıs'taki bazı zengin Rum ailelerinin servetini bu dönemde yaptığı yönünde iddialar mevcuttur. Bu dönemden en çok şehirdeki sermaye sahiplerinin faydalandığı görülmektedir. Bu olumlu gelişmelere rağmen adada da savaş dönemi enflasyonu yaşanmıştır. Ancak adada büyük bir işçi sınıfının bulunmaması durumun kontrolden çıkmasını önlemiştir. Neredeyse hemen herkesin bağ evi vb. bir yerinin olması gıdadaki enflasyonun aşırı derecede artmasını engellemiştir.⁶⁶

61 Bu dönemde Kıbrıs adası savaşın dışındaymış gibi gözükse de sayıları 11.000'i bulan Rum gönüllü olmuş ve savaşa katılmıştır. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Keser, "Kıbrıs'ta Çanakkale, Çanakkale'de Kıbrıs", s. 46.

62 Robert Holland, "The British Empire and the Great War, 1914-18", *The Oxford History of the British Empire: The Twentieth Century*, ed. Judith Brown - Wm. Roger Louis, Oxford, Oxford University Press, 1999, s. 114-137.

63 Charles Lucas, *The Empire at War*, Oxford University Press, Londra, 1926; Holland, "Cyprus and the Great War", s. 232.

64 Roger Adelson, *London and the Invention of the Middle East: Money, Power and War, 1902-1922*, New Haven, Yale University Press, 1995; Antigone Heraclidou, "Cyprus's Non-Military Contribution to the Allied War Effort During World War I", *The Round Table*, cilt 103, sayı 2, 2014, s. 193-200.

65 Çekirge istilasının yol açtığı kıtlık yüzünden sırf Lübnan'da 200.000'den fazla kişi açlıktan ölmüştür.

66 Holland, "Cyprus and the Great War", s. 232.

Ada'daki maddi şartlar savaştan fazla etkilenmemiştir bu yüzden de toplumsal farklılıklar var olmaya devam etmiştir. Bu dönemde savaş gelirleri sayesinde zenginleşen Rum burjuvazisi 1920'li yıllarda Enosis'in altın çağının yaşanmasına destek olmuştur. Ada'nın Yunanistan'a ilhakı talepleri siyasi gündemi ele geçirmiştir.⁶⁷ Gerek bu durum gerekse de savaş sebebiyle Kıbrıs'ın dış dünya ile olan bağlantısının kesilmesi İngiliz idaresi tarafından en uygun çözüm olarak görülmüştür.⁶⁸ Bu kapsamda adadaki gazetelere sansür uygulanmış, telsiz istasyonu kurulumu ertelenmiştir.⁶⁹ Ada dışına çıkış da uygulanan yasaklar sebebiyle neredeyse imkânsız yakın bir hal almıştır. Bu yasaklardan, gizlenmesi kolay olan küçük balıkçı tekneleri gibi vasıtalarla kaçınılmaya çalışılmıştır. Ada dışına çıkış imkânı Mısır'la Kıbrıs arasında sefer yapan ve irtibatı sağlayan Kosseir gemisinin 1917 yılı Temmuz ayında batmasından sonra tamamen ortadan kalkmıştır. Ada'daki bu izolasyon dönemi daha sonraki yıllarda yaşananların fikri, siyasi ve psikolojik altyapısını hazırlamıştır.⁷⁰

Savaş dönemindeki fiili izolasyonun adadaki sömürge memurları açısından da olumsuz ve istenmeyen sonuçları olmuştur. İngiliz sömürge idaresi memurları rotasyona tabi tutulmamış ve tayinler dondurulmuştur. Savaşın başında adadaki genç memurlar orduya katılmak için adayı terk etmiştir. Bu durum geride kalan kadronun moralini ve çalışma verimini olumsuz yönde etkilemiş, idari kadronun kalitesinin düşmesine sebep olmuştur. İngiliz toplumunun alt tabakalarına mensup olan resmi görevliler, yerli nüfusun diğer İngiliz kolonilerinden oldukça farklı olduğu bu bölgede görevlerini bilgi ve görgü eksiklikleri sebebiyle tam olarak yerine getirememiştir. Bu durumu Rum toplumu ve onun siyasi kanadı her fırsatta kullanmıştır.⁷¹

Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın safında Birinci Dünya Savaşı'na sürüklenmesi, Kıbrıs'ın 5 Kasım 1914'te İngiltere tarafından ilhakı ile sonuçlanmıştır. Bu kararı Osmanlı Devleti tanımadığı gibi İngiliz idaresi içinde de buna karşı

67 Holland, "Cyprus and the Great War", s. 233.

68 Anthony Sattin, *Lifting the Veil: British Society in Egypt, 1768-1956*, Londra, J. M. Dent & Sons, 1988, s. 168.

69 "Ada'da 1930'lu yılların başında dahi herhangi bir radyo veya telsiz istasyonu yoktur. Telefon sadece resmi dairelerde bulunmaktadır ve kullanımı mesai saatleri ile sınırlandırılmıştır. Bu yüzden adada hafta sonu veya mesai saatleri dışında telefon servisi de bulunmamaktadır. Posta adaya beş günde bir gelmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nın bitişinden 1930 yılına kadar adaya tek bir uçak dahi inmemiştir." Taçgey Debeş, *Sir Ronald Storrs'un Anıları (1926-1932)*, Lefkoşa, Mez-Koop Bankası Kültür Yayınları, 1993, s. 69.

70 Holland, "Cyprus and the Great War", s. 233.

71 Holland, "Cyprus and the Great War", s. 233.

olanlar olmuştur. Muhalif bu grup, Kıbrıs'ın ilhak edilmesi yerine koruma altına alınmasının daha uygun olacağını savunmuştur. Bu muhalifler arasında en bilinen isimlerden birisi de dönemin Dışişleri Bakanı olan Lewis Harcourt'tur.⁷² Zira Mısır gibi, fiilen İngiliz idaresinde olsa da Kıbrıs da resmi olarak Osmanlı toprağıdır. Bu durumu çözmek adına 1914 yılında İngiliz idaresi içindeki sertlik yanlısı grup, Mısır'ın ilhaki ve İngiliz sömürgesi yapılmasını önermiştir. Ancak ortaya çıkacak toplumsal tepkiden çekinildiği için daha sonra Mısır'ın koruma altına alınması ile yetinilmek zorunda kalınmıştır.⁷³

Mısır'da olduğu gibi Kıbrıs'ta da durumu hassaslaştıran Müslüman nüfus ve verecekleri tepki olmuştur. Çünkü adadaki İngiliz Polis gücünün önemli bir kısmı Kıbrıslı Türkler'den oluşturulmuştur. Bu yüzden Polis gücü içinde ortaya çıkabilecek bir memnuniyetsizliği İngiliz idaresi göze alamamıştır. Durum, İngiltere'de Osmanlı Devleti donanması için yapılan iki savaş gemisine (Sultan Osman ve Reşadiye) el konulması⁷⁴ ve bu kararın adada içlerinde Kıbrıslı Türk polislerin de bulunduğu bir kalabalık tarafından protesto edilmesinden sonra daha da ciddileşmiş, İngiliz idaresini daha sıkı tedbirler almaya mecbur bırakmıştır. Gerginliğinin azaltılması için takip eden dönemde (Eylül ayı) İngiliz idaresi ve Kıbrıs Türk cemaati temsilcileri arasında bir dizi görüşme yapılmıştır.⁷⁵ İngiliz idaresi tedbir amaçlı olarak birkaç küçük müfrezeyi Trados'tan Mağusa ve Larnaka'ya kaydırmıştır. Ancak Londra ve Lefkoşa'daki İngiliz idareciler, Osmanlı Devleti ile bir savaş halinin Kıbrıs'taki Türk nüfus içerisinde geniş kapsamlı bir tepkiye yol açmasını beklememiştir.⁷⁶ Bu beklenti sonucunda 1917 yılı başlarında adadaki Türk yanlısı idareci Harry Lukach, Kıbrıs Kadısı gibi Müslüman nüfus açısından önemli isimlerle görüşmelerde bulunmuştur.⁷⁷ Yine bu beklentinin bir yansıması olarak Lukach'ın yakın arkadaşı olan Binbaşı Pirie-Gordon Makedonya'dan 20.000 kadar Türk'ün adaya naklini önermiştir.⁷⁸ Adayı bildiği için 1915 yılı Ocak ayında Kıbrıs'a gönderilen John Clauson, Makedonya'dan Türk nüfusun adaya nakli iddiasının kaynağının Pirie-Gordon'un yakın dostu olan Elefterios Venizelos olduğunu iddia etmiştir. Venizelos'un böyle bir öneride bulunmasının temel sebebi ise, kendisi tarafından 1915 yılında hazırlanan ve Türk nüfusu Yu-

72 Holland, "Cyprus and the Great War", s. 234.

73 Ronald Storrs, *Orientalisms*, Londra, Nicholson ve Watson, 1937, s. 159.

74 Yaşar Bedirhan ve Figen Atabey, "Osmanlı Bahriyesi'nde Yabancı Danışmanlar (1808-1918)", *Turkish Studies*, cilt 8, sayı 5, 2013, s. 135-136.

75 Holland, "Cyprus and the Great War", s. 234.

76 Holland, "Cyprus and the Great War", s. 234.

77 Harry Luke, *Cities and Men: An Autobiography* cilt 2, Londra, Geoffrey Bles, 1953, s. 3.

78 Holland, "Cyprus and the Great War", s. 234.

nanistan'dan sürmeyi amaçlayan “Kavala Planını” daha az bir maliyetli ve hızlı olarak hayata geçirilmesini sağlayacağını düşünmesidir.⁷⁹ İddia edildiği gibi konuya Venizelos dahil olsun veya olmasın, ne Clauson ne de İngiliz Sömürge Bakanlığı bu talebe sıcak bakmamıştır. Ancak Ada'daki İngiliz idaresinin Rum nüfusa ve artan ayrılıkçı taleplerine karşı Türklerin desteğine ihtiyacı vardır. Bu yüzden Ada'daki İngiliz Yüksek Komiseri, Makedonya'dan getirilecek olan Türk nüfusun Yunanlılara olan husumetleri sebebiyle İngiliz idaresinin doğal müttefiki ve destekçisi olacağını iddia etmiştir.⁸⁰

İngiliz idaresi bu tutumunu 1950'li yılların başına kadar sürdürmüştür ve EOKA⁸¹ hareketini dengelemeye çalışmıştır. Bu çaba sonucunda 1915-1920 yılları arasında kalan dönemde Kıbrıs bu bölgedeki nüfus hareketlerinden çok az etkilenmiştir. Ancak yine de 1914-1918 yılları arasında Ermeniler, Yahudiler ve yerlerinden olan Doğu Hıristiyanları için geçici bir barınma merkezi olmuştur.⁸² Ancak adadaki yabancıların ama özellikle de o dönemde terör ve tedhiş hareketlerinin baş müdavimi olan Ermenilerin adadaki mevcudiyeti ve faaliyetleri daha önceki dönemlerde de var olmuştur. Kıbrıs'ı kontrolleri altına aldıktan sonra İngilizler, Ermenilerin Kıbrıs'ta Osmanlı Devleti aleyhinde faaliyette bulunmalarına engel olmamıştır. Ayrıca Anadolu'da Müslümanlar tarafından öldürülmüş olarak gösterilen Ermeni çetecilerin ekserisi değişik yollardan Kıbrıs'a gitmiştir. Ermeni çeteciler burada Kıbrıs'taki İngiliz sömürge idaresinden silah temin etmiş, barınacak yer bulmuş ve adada askeri eğitim görmüş, çıkaracakları yeni isyanlar için hazırlanmıştır.⁸³ Öyle ki, Ermeni Taşnak Komitesi adadaki çetecilerin diğer bölgelerle koordinasyonunu sağlamak için Kıbrıs'ta irtibat ofisi dahi açmıştır.⁸⁴ Ada, İngilizlerin örtülü desteği sebebiyle Ermeni terör örgütleri tarafından lojistik destek üssü olarak kullanılmıştır. Anadolu'daki olaylarda kullanılacak silahlar Kıbrıs'ta depolanmış ve limanları vasıtasıyla sevk edilmiştir.⁸⁵ İngiliz gemilerinin

79 Holland, “Cyprus and the Great War”, s. 235.

80 Holland, “Cyprus and the Great War”, s. 235.

81 EOKA-Ethniki Organosis Kypriou Agoniston: Kıbrıslıların Millî Mücadele Örgütü. “EOKA ve üyeleri, İngiliz yönetimi tarafından terörist olarak tanımlanmıştır.” Yusuf Suiçmez, “A Brief History of Muslims and Christian Relations in Cyprus”, *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, cilt 1, sayı 1, 2015, s. 53.

82 Holland, “Cyprus and the Great War”, s. 235.

83 Günay, “Kıbrıs'ın İngiliz İdaresine Bırakılması”, s. 124. “Kıbrıs, Ermeni çetelerine yataklık eden önemli yerlerden biri olmuştur.” Hüseyin Nazım Paşa, *Ermeni Olayları Tarihi*, cilt 2, Ankara, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, 1998, s. 348.

84 Hüseyin Nazım Paşa, *a.g.e.*, s. 348.

85 “Avrupa ve Amerika'dan toplanan kaynaklarla alınan silahlar Mısır ve Kıbrıs'ta toplanıp, depolanmış, buradan da İskenderun, Adana ve Mersin sahiline indirilmiştir.” Nejla Günay, “1895

Osmanlı sularındaki serbest seyir hakkı bu sevkiyatı oldukça kolaylaştırmıştır.⁸⁶ Birinci Dünya Savaşı dönemi ve öncesinde Ada'da yaşanan tüm bu olaylar 1914 yılı Ağustos ayından sonra Kıbrıs'taki İngiliz hâkimiyeti ve kontrolünü artırmıştır. İngiliz Donanması'nın denizlerdeki üstünlüğü sebebiyle Fransız komuta kademesi zayıflamıştır. Churchill, Fransızlara Malta'nın kullanımı konusunda söz vermiş olsa da Malta'da söz sahibi olan yine İngiliz Donanması olmuştur.⁸⁷ Zaten Mondros Müzakeresinde Osmanlı Devleti ile yapılan ateşkes görüşmelerini de İngiliz Amiral yürütmüştür. Keza İstanbul'un işgali de İngiliz Donanması'nın koruması altında olmuştur. Kıbrıs'ın bu olayların gelişimine Malta'ya kıyasla daha sınırlı ve cüz'î bir katkısı olmuştur.⁸⁸

1917 yılı sonlarında Fransız Generali Foch, Akdeniz'deki Türk ikmal ve iletişim hatlarının kesilmesi için adadan büyük çaplı bir askeri harekât başlatılmasını önermiştir. Bu, adanın stratejik olarak kullanımı için ilk tekliftir. Zira Fransızlar, İngilizlerin kendilerine oyun oynamasından ve kendilerini geri plana itmelerinden endişe etmiştir. Ancak bu talep Kıbrıs yönetimi tarafından kabul edilmemiştir. Keza İngiliz Donanma Bakanlığı tarafından da uygulanabilir olarak bulunmamıştır. Anadolu kıyısına yapılması istenen çıkarma için gereken nakliye gemileri, seyyar köprüler ve diğer ekipmanın hepsinin öncelikle İngiltere tarafından temin edilmesi istenmiştir.⁸⁹ Bu da oldukça maliyetli bulunmuş, İngiltere ikinci bir Çanakkale hezimetini yaşama ihtimalini göze alamamıştır.

Kıbrıs açısından bu olayların önemli etkileri olmuştur. İngiltere, 1915 yılında Sırbistan'a destek sağlaması, Müttefikler safında bir hafta içinde savaşa katılması ve Bulgaristan'a saldırması karşılığında Kıbrıs'ı Yunanistan'a bırakmayı teklif etmiştir.⁹⁰ Keza Kıbrıs'a karşılık 30.000 kişilik bir askeri birlik talep etmiştir. Ek olarak Bükreş Antlaşması hükümlerinde Yunanistan lehine düzenleme yapılması da teklif edilmiştir. Ancak Zaimis başkanlığındaki dönemin Yunan hükümeti ve Rum Ortodoks Kilisesi adanın daha önce Ege adalarında olduğu gibi zaten kendilerine bırakılacağı düşüncesinde olduğundan⁹¹ ve İngilizlerin talebinin ken-

Zeytin İsyanı", *Türk-Ermeni İlişkilerinin Gelişimi ve 1915 Olayları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, haz. Hale Şıvgın, Ankara, 2006, s. 433.

86 Günay, "Kıbrıs'ın İngiliz İdaresine Bırakılması", s. 122.

87 Holland, *Blue-Water Empire*, s. 166-7.

88 Holland, "Cyprus and the Great War", s. 236.

89 Holland, "Cyprus and the Great War", s. 237.

90 Debeş, *a.g.e.*, s. 21-22; Harry Luke, *Cyprus (Revised and Enlarged Edition)*, Londra, Harrap, 1965, s. 88-89; Suiçmez, *a.g.m.*, s. 52.

91 "Rumlar bu amaçlarına ulaşmak için Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra adanın Yunanistan'a ilhakını talep eden bir kampanya başlatmışlardır." Theodoulou, *a.g.e.*, s. 62.

dilerine ağır yükümlülükler yüklediğini düşündüklerinden teklifi kabul etmemiş ve Batı Anadolu'nun işgali konusuna öncelik vermiştir.⁹²

Bu teklifi Yunanistan kabul etmediği için İngiliz ve Fransız birlikleri Makedonya'ya gönderilmek zorunda kalmıştır. Yunanistan'ın olumsuz cevabı yüzünden zarar gören İngiltere, uzunca bir süre Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını teklif etmemiştir.⁹³ Aksine yapılan resmi bir açıklama ile Kıbrıs, İngiltere'ye bağlanmıştır.⁹⁴ Fakat İngiliz Sömürge Bakanlığı bu açıklamayı oldukça yersiz bulmuştur. İngiliz yönetimi içindeki bir grup Yunanistan'ın kendi saflarında savaşa katılması için cesaretlendirilmesi taraftarıdır. Bunun için de en uygun yol Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesidir. Bu konuyu George Hill 1917 yılında yeniden gündeme getirmiştir. Ancak Venizelos, Kıbrıs'ı değil de öncelikli olarak Batı Anadolu'yu istediği için bu konu gündemden düşmüştür.⁹⁵

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Türk nüfusu kışkırtmamak için adada kutlama yapılmamıştır. Zaten İngiliz yönetimi tarafından uygulanan sansür sebebiyle de Türk nüfusun da dış dünya ve savaş hakkında fazla bir malumatı olmamıştır. Yine de Makedonya'da Katır Birlikleri'nde veya Filistin Cephesi'nde tercüman olarak görevlendirilen 13.000 kadar Kıbrıslı sebebiyle dışarıdan haber akışı tamamen kesilmemiştir.⁹⁶ Akdeniz havzasındaki diğer bölgeler Birinci Dünya Savaşı ile doğrudan yüzleşmek zorunda kalmıştır. Kıbrıs bunu aynı derecede yaşamamıştır ancak yaşanan izolasyonun da etkisiyle adada Rumlar arasındaki ayrılıkçı fikirler güçlenmiştir. Bu da sonraki yıllarda geniş kapsamlı bir istikrarsızlığın ortaya çıkmasına sebep olmuştur.⁹⁷

Sonuç

Kıbrıs, Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında döneminde savaşın şiddeti ve yıkıcı etkisinden uzak kalmış, savaş adada çok fazla hissedilmemiştir.

92 Karaca, "Birinci Dünya Savaşı'nda Kıbrıs", s. 96; Gazioğlu, *a.g.e.*, s. 136; Yellice, *a.g.m.*, s. 20.

93 Turgay Bülent Göktürk, "Rumlar'ın Kıbrıs'taki Enosis İsteklerinin Şiddete Dönüşmesi: 1931 İsyanı; Öncesi ve Sonrası", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, cilt 7, sayı 16, 2008, s. 337.

94 Holland, "Cyprus and the Great War", s. 238.

95 George Francis Hill, *A History of Cyprus, The Ottoman Province, the British Colony 1571-1948*, cilt 4, New York, Cambridge University Press, 1952, s. 373.

96 Andrekos Varnava, *Serving The Empire: The Cypriot Mule Corps, Imperial Loyalty and Silenced Memory*, Manchester, Manchester University Press, 2017.

97 John Darwin, *Britain, Egypt and the Middle East: Imperial Policy and the Aftermath of War, 1918-22*, Londra, The Macmillan Press Ltd., 1981. Ayrıca bkz. Michael Llewellyn Smith, *Jonian Vision: Greece in Asia Minor, 1919-22*, Londra, Allen Lane, 1973.

Bunda da İngiliz İdaresi'nin sansür politikasının büyük etkisi vardır. Bunun sonucu olarak Kurtuluş Savaşı sırasında dâhi Kıbrıs'ta Türk ve Rum toplulukları arasında çok ciddi bir gerginlik yaşanmamıştır. Ada, George Georghallides'in iddiasına göre 1920'li yılların sonuna kadar sakin kalmayı başarmıştır. Bu yüzden Ada'nın Yunanistan'a ilhaki, Türk cemaatinin asimilasyonu ve tedhiş yoluyla sindirilmesi ve adadan sürülmesi düşüncesi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngilizlerin bölgeden çekilme yönündeki isteklerini belirtene kadar yüksek sesle dillendirilememiştir. Ancak ortaya çıkan ortam, Enosis düşüncesinin gelişmesini sağlamış, Yunanistan'ın adadaki sempatanları yoluyla Kıbrıs'ı ilhak girişimi ve Türkiye'nin bu oldubittiye dur demesi ada tarihinin seyrini değiştirmiştir.

Doğu Akdeniz'deki tüm stratejik dengelerin de değişmesine sebep olan bu olaylar ve sonuçları sebebiyle Kıbrıs konusunda yapılan araştırmalarda adanın İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemdeki tarihi ön plana çıkmıştır. Oysa bu yaşananlar sebep değil, sonuçtur. Kıbrıs ve Doğu Akdeniz bölgesinde sorunu ortaya çıkaran İngiltere'nin Kıbrıs'ı ilhakıdır. 19. yüzyılın son çeyreğinde, sömürgelerine giden yolu kısaltan ve Akdeniz'deki stratejik dengeyi yeniden şekillendiren Süveyş Kanalı'nın kullanıma açılması İngiltere'nin politikalarında değişikliğe sebep olmuştur. Sömürge yolunu korumak ve Akdeniz'e doğru olası bir Rus ile ilerlemesi halinde müdahil olabilmek için İngiltere kilit önemde bir bölgeye yerleşme arayışına girmiştir. 1773-1774 yılları arasında Rusların Beyrut'u işgal etmesinin de etkisiyle bu arayışta öne çıkan yer Kıbrıs adası olmuştur. İngiltere, bu noktadan sonra Kıbrıs'ı ele geçirmek için harekete geçmiş bunu da 1878 yılında de facto olarak başarmıştır. İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında akdedilen anlaşma gereğince kâğıt üzerinde Osmanlı Devleti'nde kalan ada fiiliyatta İngiliz kontrolü altına gitmiştir. 1914 yılında da İngiltere ve Osmanlı Devleti'nin birbirine karşı savaşa girmesi üzerine İngiliz Devleti Kıbrıs'ı ilhak etmiştir. Bu ilhak ve Birinci Dünya Savaşı döneminde adada yaşananlar Kıbrıs sorununun ortaya çıkması için gereken zemini hazırlamıştır. Bu dönem sırasında ve öncesinde adada faaliyet gösteren Ermeni terör gruplarının varlığı da önemlidir ve daha detaylı olarak incelenmelidir. Ancak Kıbrıs ile ilgili çalışmalarda 20. yüzyılın ikinci yarısından sonraki döneme çoğunlukla odaklanıldığı için tarihi akışın bu kısmı genelde hızla geçilmektedir. Daha önce de ifade edilmiş olduğu üzere, Kıbrıs sorunu bir anda 1960 yılında adada Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması ve cumhuriyetin 1974 yılında EOKA çeteleri tarafından ortadan kaldırılması ile ortaya çıkmamıştır. Aradaki zaman diliminin daha detaylı olarak çalışılması hem bu sorunun tüm boyutları ile daha iyi anlaşılması hem de Akdeniz ve Ortadoğu'daki diğer olaylar ile olan bağlantı ve etkileşimi tespit etmek açısından önemlidir.

Kaynakça

Kitaplar

Adams, Hamilton Goold, *Kıbrıs'ın El Kitabı*, çev. Ali Çakıroğlu, Lefkoşa, Galeri Kültür Yayınları, 2007.

Adelson, Roger, *London and the Invention of the Middle East: Money, Power and War, 1902-1922*, New Haven, Yale University Press, 1995.

Alasya, H. Fikret, *İngilizler İdaresinde Kıbrıs'ta Tatbik Edilen Politika, Kıbrıs ve Türkler*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1964.

_____, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1977.

Artunç, İbrahim, *Kıbrıs'ta Savaş ve Barış*, İstanbul, Kastaş Yayınları, 1989.

Atun, Ata, *Kıbrıs Andlaşmaları, Planları ve Önemli BM, AB Kararları (1571-1983)*, cilt I, Lefkoşa, Mağusa Tarihi Araştırma ve Yazın Vakfı Yayını No. 26, 2007.

Balyemez, Mehmet, *İngiliz Yönetimi Döneminde Kıbrıs Türklerinin Siyasal Örgütlenmeleri (1923-1960)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, sayı 16, 2021.

Başlamışlı, Macide - Çalışkan, Âdem, "İngiltere'nin Yakındoğu Politikası Dâhilinde Kıbrıs'ın İngilizlere Devri", *Tarihte Kıbrıs (İlkçağlardan 1960'a Kadar)*, (içinde), ed. Osman Köse, cilt 2, İstanbul, Akdeniz Karpaz Üniversitesi Yayınları, 2017, s. 825-835.

Berber, Engin, *Kıbrıslı Rumların Türk Kurtuluş Savaşındaki Etkinlikleri*, Center for Turkish Studies, Occasional Paper Series, cilt 2, no 1, Portland State University, Şubat 2020.

Churchill, Winston, *The World Crisis, 1911-1914*, Toronto, The Macmillan Company of Canada, 1923.

Çay, Abdülhaluk, *Kıbrıs'ta Kanlı Noel-1963*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1989.

Çevikel, Nuri, *Kıbrıs Eyaleti, Yönetim, Kilise, Ayan ve Halk (1750-1800)*, Mağusa, Doğu Akdeniz Üniversitesi, 2000.

Darwin, John, *Britain, Egypt and the Middle East: Imperial Policy and the Aftermath of War, 1918-22*, Londra, The Macmillan Press Ltd., 1981.

Debeş, Taçgey, *Sir Ronald Storrs'un Anıları (1926-1932)*, Lefkoşa, Mez-Koop Bankası Kültür Yayınları, 1993.

Denktaş, Rauf R., *Rauf Denktaş'ın Hatıraları*, cilt III, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1997.

Erim, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, cilt 1, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1953.

_____, *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, Ankara, Ajans-Türk Matbaacılık, 1975.

Fehmi, Hasan, *A'dan Z'ye KKTC, Sosyal ve Ansiklopedik Bilgiler*, İstanbul, Cem Yayınevi, 1992.

Gazioğlu, Ahmet C., *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952, Enosis Çemberinde Türkler)*, İstanbul, CYREP Yayınları, 1997.

_____, *Enosis Çemberinde Türkler, Bugünlere Gelmek Kolay Olmadı*, Lefkoşa, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, 2000.

Georghallides, George S., *A Political and Administrative History of Cyprus, 1918-1926*, Nicosia, Cyprus Research Centre, 1979.

Gunnis, Rupert, *Historic Cyprus*, Nicosia, K. Rustem and BRO, 1973.

Günay, Nejla, "1895 Zeytin İsyanı", *Türk-Ermeni İlişkilerinin Gelişimi ve 1915 Olayları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, haz. Hale Şıvgın içinde Ankara, 2006.

Gürel, Şükrü Sina, *Kıbrıs Tarihi (1878-1960), Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1984.

Hakeri, B. Hakkı, *Başlangıçtan 1878'e Kadar Kıbrıs Tarihi*, Ankara, KKTC Millî Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayını, 1993.

Halpern, Paul, *The Mediterranean Naval Situation, 1908-1914*, Cambridge MA, Harvard University Press, 1971.

Hill, George Francis, *A History of Cyprus, The Ottoman Province, The British Colony 1571-1948*, cilt 4, New York, Cambridge University Press, 1952.

Holland, Robert, "The British Empire and the Great War, 1914-18", *The Oxford History of the British Empire: The Twentieth Century*, (içinde), ed. Judith Brown - Wm. Roger Louis, Oxford, Oxford University Press, 1999.

_____, *Blue-Water Empire: The British in the Mediterranean Since 1800*, Londra, Penguin, 2012.

Hüseyin Nazım Paşa, *Ermeni Olayları Tarihi*, cilt 2, Ankara, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, 1998.

İnalçık, Halil, *Ottoman Policy and Adminastriation in Cyprus After the Conquest*, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1969.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, cilt 8, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983.

_____, *Osmanlı Tarihi-İslahat Fermanı Devri (1856-1861)*, cilt 6, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983.

Kent, Marian, “Büyük Britanya ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu 1900-1923”, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu ve Büyük Güçler*, (içinde), ed. Marian Kent, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.

Kurat, Yuluğ Tekin, *Henry Layard’ın İstanbul Elçiliği 1877-1878*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968.

Kurat, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi-Başlangıçtan 1917’ye Kadar*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.

Kürkçüoğlu, Ömer, *Türk İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1978.

Lucas, Charles, *The Empire at War*, Londra, Oxford University Press, 1926.

Luke, Harry, *Cities and Men: An Autobiography*, cilt 2, Londra, Geoffrey Bles, 1953.

_____, *Cyprus (Revised and Enlarged Edition)*, Londra, Harrap, 1965.

Orr, Charles William James, *Cyprus Under British Rule*, Londra, Zeno Publishers, 1972.

Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfus, Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları) Yayın Nu. 43, Ankara, T.C. Başbakanlık Arşivi Yayınları, 2000.

Palmer, Alan, *Son Üç Yüz Yıl Osmanlı İmparatorluğu: Bir Çöküşün Tarihi*, çev. Belkıs Çorakçı Dışbudak, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2002.

Quataert, Donald, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, 4. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.

Reddaway, John, *Burdened With Cyprus: The British Connection*, Lefkoşa, Rüstem Yayınları, 2001.

Sattin, Anthony, *Lifting the Veil: British Society in Egypt, 1768-1956*, Londra, J. M. Dent & Sons, 1988.

Shaw, Stanford - Shaw, Ezel Kural, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Reform, Devrim ve Cumhuriyet: Modern Türkiye'nin Doğuşu, 1809-1975*, 2. bs., cilt 2, İstanbul, E Yayınları, 1994.

Smith, Michael Llewellyn, *Ionian Vision: Greece in Asia Minor, 1919-22*, Londra, Allen Lane, 1973.

Storrs, Ronald, *Orientalisms*, Londra, Nicholson ve Watson, 1937.

Theodoulou, Georghios, *The Origins And Evolution Of Church-State Relations in Cyprus With Special Reference to The Modern Era*, Nicosia, Kailas Printers and Lithographers Ltd, 2005.

Tuncer, Hüner, *Kıbrıs Sarmalı, Nasıl Bir Çözüm?*, 2. bs., İstanbul, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Uçarol, Rıfat, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması (Ada'nın İngiltere'ye Devri)*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 2434, 1978.

Ülman, A. Haluk, *Birinci Dünya Savaşına Giden Yol*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 333, 1972.

Varnava, Andrekos, *Serving The Empire: The Cypriot Mule Corps, Imperial Loyalty and Silenced Memory*, Manchester, Manchester University Press, 2017.

Zarb-Dimech, Anthony, *Malta and the First World War 1914-18*, Perth UK, Robert Mercier-Nairne, 2014.

Yayınlanmamış Tezler

Çelik, Cemil, “İngiliz Yönetiminde Kıbrıs’ın İdari ve Sosyal Durumu (1878-1914)”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Akdeniz Üniversitesi, Antalya, 2012.

Karaca, Erdem, “Türk Basımında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin Kuruluş Süreci ve Türkiye’nin Kıbrıs Politikası (1975-1983)”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara, 2010.

Makaleler

Aktaş, Elif, “Barış Harekâtına Kadar Kıbrıs Sorununa Kısa Bir Bakış”, *Turkish Studies*, cilt 12, sayı 21, 2017.

Alasya, Halil Fikret, “Kıbrıs”, *İslam Ansiklopedisi*, cilt 25, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.

Baykal, Bekir Sıtkı, “100. Yıldönümü Münasebetiyle Berlin Kongresi Hakkında Bazı Düşünceler”, *Belleten*, cilt 52, sayı 202, 1998.

Bedirhan, Yaşar - Atabey, Figen, “Osmanlı Bahriyesi’nde Yabancı Danışmanlar (1808-1918)”, *Turkish Studies*, cilt 8, sayı 5, 2013.

Bostancı, Mustafa, “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin İlanı ve Buna Yönelik Tepkilerin Türk Kamuoyundaki Yankıları”, *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt 34, sayı 57, 2015.

Clay, Christopher, “The Origins of Modern Banking in the Levant: The Branch Network of the Imperial Ottoman Bank, 1890-1914”, *International Journal of Middle Eastern Studies*, cilt 26, sayı 4, 1994.

Coşkun, Yasin, “Kıbrıs Türk Federe Devleti’nin (1975) Kuruluş İlanına İngiliz Parlamentosunun Tepkisi”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, sayı 37, 2020.

Eroğlu, Hamza, “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’ni Yaratan Tarihi Süreç ve Son Gelişmeler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt 18 sayı 54, 2002.

Gökçe, Turan, “1571 Yılında İç-İl Sancağından Sürülüp Kıbrıs’ta İskân Edilen Aileler”, *Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, cilt 2, sayı 2, 1998.

Göktürk, Turgay Bülent, “Rumlar’ın Kıbrıs’taki Enosis İsteklerinin Şiddete Dönüşmesi: 1931 İsyanı; Öncesi ve Sonrası”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, cilt 7, sayı 16, 2008.

Günay, Nejla, “Kıbrıs’ın İngiliz İdaresine Bırakılması ve Bunun Anadolu’da Çıkan Ermeni Olaylarına Etkisi”, *Gazi Akademik Bakış*, cilt 1, sayı 1, 2007.

Gürsoy, Cevat Rüştü, “Kıbrıs”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt 25, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.

Heraclidou, Antigone, “Cyprus’s Non-Military Contribution to the Allied War Effort During World War I”, *The Round Table*, cilt 103, sayı 2, 2014.

Holland, Robert, “Cyprus and the Great War of 1914-18”, *The Round Table*, cilt 108, sayı 3, 2019.

Karaca, Erdem, “Birinci Dünya Savaşı’nda Kıbrıs: İlhak ve İşgal Sürecinin Neue Freie Presse’de (Viyanalı) Takdimi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 9, sayı 2, 2016.

Keser, Ulvi, “Kıbrıs’ta Çanakkale Savaş Esirleri ve Savaş Döneminde Adada Yaşayanlar”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığında Dergisi*, cilt 5, sayı 5, 2007.

_____, “Kıbrıs’ta Çanakkale, Çanakkale’de Kıbrıs ve Bilinmeyenler Üzerine Bir Bakış”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, cilt 6, sayı 11, 2013.

Menekşe, Metin, “Berlin Konferansı Sonrasında Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde Kıbrıs Meselesi (1878-1923)”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, cilt 6, sayı 12, 2013.

Önal, Tekin, “Kıbrıs Meselesinin Tarihi Gelişimi ve Kıbrıs Türklerinin Siyasi, Hukuki ve Sosyo-Kültürel Durumu”, *Turkish Studies*, cilt 15, sayı 1, 2020.

Özalper, Mehmet, “Kıbrıs Meselesinin Yerel Basına Yansımaları (1950-1960): Vansesi Gazetesi Örneği”, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Van Özel Sayısı, 2021.

Özmen, Süleyman, “Kıbrıs Türklerinin Kökeni ve Sosyo-Kültürel Özellikleri”, *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, cilt 2, sayı 3, 2018.

Rosenbaum, Naomi, “Success in Foreign Policy: The British in Cyprus, 1878-1960”, *Canadian Journal of Political Science*, cilt 3, sayı 4, 1970.

Sonyel, Salahi R., “İngiltere Dışışleri Bakanlığı Belgelerine Göre: Osmanlı Padişahı Abdülhamit, 48 Saat İçinde Kıbrıs’ı İngilizlere Nasıl Kiraladı”, *Belle-ten*, cilt 42, sayı 168, 1978.

Suiçmez, Yusuf, “A Brief History Of Muslims And Christian Relations In Cyprus”, *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, cilt 1, sayı 1, 2015.

Şahin, İsmail, “Ermeni Olayları Sırasında Kıbrıs Adası’nın Rolü (1878-1900)”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, cilt 8, sayı 31, 2012.

Tamçelik, Soyalp, “Kıbrıs’taki İngiliz Üslerinin Stratejik Önemi”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, cilt 8, sayı 1, 2011.

Turan, Orhan, “Kıbrıs Ermeni Toplumunu ve Ermeni Kilisesine Dair Bir İngiliz Raporu (1960-1963)”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, cilt 5, sayı 3, 2019.

Tüzüncükan, Murat- Umut Koldaş, “Hükümranlıktan Annan Planına: Ana Hatlarıyla İngiltere Dış Politikasında Kıbrıs: 1878-2004”, *Akademik Orta Doğu*, cilt 8, sayı 1, 2013.

Vatanserver, Müge, “Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt 12, sayı 10, 2010.

Yapıcı, Hakkı, “1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi’nde Yabancı Devletlerin Tutumu”, *The Journal of Academic Social Science Studies-JASSS*, cilt 5, sayı 5, Ekim 2012.

Yellice, Gürhan, “1878’den 1931’e Kıbrıs’ta Enosis Talepleri ve İngiltere’nin Yaklaşımı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, cilt 2, sayı 24, 2012.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmanın her aşamasından yazar sorumludur.

Çatışma Beyanı

Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.